

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/96/107-112>

Mehriban Hacızadə
Azərbaycan Dillər Universiteti
mehribanhacizade7@gmail.com

BƏDİİ İFADƏ VASİTƏLƏRİ. METAFORA

Xülasə

Dilin lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsi üçün tükənməz mənbə olan metaforik vahidlərin mahiyyətinin dərinlən öyrənilməsi dildə, o cümlədən Azərbaycan dilində də dünyanın metaforik təsvirini verməyə, metaforik sahələrin onun semantik məkanında təmsil edilmək dərəcəsini tədqiq etmək imkanı verir.

Metafor dilçilikdə məcazi məna daşımaqla ən məhsuldar bədii ifadə vasitəsi olaraq mühüm yer tutur. İstər Azərbaycan, istərsə də ingilis dilində dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində metaforlar əhəmiyyətli rol oynayırlar. Eyni zamanda metaforlar bir sıra üslubların (elmi, publisistik, bədii) formalaşmasında mühüm rola malikdirlər.

Metafordan bəhs edərkən ilk növbədə məna və anlayış məvhumu nəzərə alınmalıdır. Məna sözün bildirdiyi fikir, anlayış isə zehni obrazdır. Metafora dilçilik üçün çox vacibdir, fikir və yaradıcılıq mənbəyidir. Metafora-yalnız dilçilik sahəsində elmi araşdırmalar aparan tədqiqatçıların deyil, psixoloqların, filosofların, sosioloqların da diqqətini cəlb etmişdir. Metaforlar həm üslubi-semantik, həm də leksik-semantik cəhətdən araşdırılmışdır. Metafora hər zaman tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Bütün bunlar metaforun dilçilik üçün vacib bir fenomen olduğunu sübut edir. Dil təbiətinə görə ikili xarakter daşıdığından bir tərəfdən əşyaya, digər tərəfdən isə “simvolik aləmə” aiddir.

Dil – metaphor vasitəsilə effektiv şəkildə öyrənilir. Metaforun tədqiqi fərdi idrakin obrazlılığı ilə tamamlanır.

Açar sözlər: *metafora, məna, anlayış, mental obraz, üslub, bədii ifadə*

Mehriban Hajizadeh
Azerbaijan University of Languages
amikhajizade7@gmail.com

Means of figurative expression. Metaphor

Abstract

Metaphor is the most productive means of figurative expression in linguistics. Metaphors play an important role in enriching the vocabulary of the language, both in Azerbaijan and in English. At the same time, metaphors have an important role in the formation of a number of styles (scientific, public, figurative).

When talking about a metaphor, the meaning and concept of the abstract should be taken into account first. The meaning is an expressed idea, and the concept is a mental image. Metaphor is very important for linguistics, it is the source of ideas and creativity. Metaphor has attracted not only the attention of linguistics, but also the attention of psychologists, philosophers, and sociologists. Metaphors were investigated both stylistically-semantically and lexically-semantically. Metaphor has always been an object of study.

All this proves that metaphor is an important phenomenon for linguistics. Since language has a dual character by its nature, it is effectively learned through language – metaphor as an aid to the object on the one hand, and to the “symbolic world” on the other hand. The study of metaphor is completed by the imagery of individual cognition.

Keywords: *metaphor, meaning, concept, mental image, style, figurative expression*

Giriş

Metaforanın öyrənilməsinin əsası Aristotel tərəfindən qoyulmuşdur. Metaforik köçürmə dinləyiciyə müsbət təsir göstərən və mübahisəni gücləndirən əhəmiyyətli bir dil vasitəsi olaraq qəbul edilirdi. Aristotelə görə, iki cismin oxşarlığı metaforik köçürmənin əsasını təşkil edir (Aristotel, 1982:55).

F.Nitzşeyə görə isə, metafora ən təsirli, təbii, dəqiq və sadə dil vasitəsidir (Nitsshef, 1990: 390). Sonralar metafora problemi ritorikadan psixologiya və dilçiliyə keçdi. Beləliklə, müqayisəli metafora anlayışı yarandı. Metafora gizli bir müqayisə şəklində təqdim edildi. Müqayisə nəzəriyyəsində metaforik ifadə iki və ya daha çox cismin müqayisə edilməsi ilə əlaqələndirilirdi.

M.Blekə görə, metaforadan istifadənin iki əsas səbəbi var: müəllif metaforik mənaya birbaşa kvivalent tapmaq mümkün olmadıqda və ya sırf stilistik məqsədlərlə metaforaya müraciət edir.

Metaforik köçürmə, onun fikrincə, semantik məna və stilistik potensialın özünəməxsusluğunu özündə birləşdirir (Blek, 1990: 156).

Bədii ifadə vasitələri bədii dilin tərkib hissələrindən biridir. Bədii ifadə vasitələrində sözlər həqiqi mənada yox, məcazi mənada işlənir. Buna görə də onlara məcazlar da deyilir. Bunlar obrazlılığın leksik səviyyədə göstəriciləri hesab olunur.

Məcazların əsas növləri aşağıdakılardır:

1. epitet
2. təşbeh
3. metafora
4. metanomiya
5. simvol
6. sinekdoxa

Epitet. Bədii əsərdə müəyyən bir fikri daha qüvvətli və qabarıq şəkildə çatdırmaq üçün onu ifadə edən sözə başqa bir təyin edici söz əlavə olunur. Həmin söz epitet adlanır. Epitet yunan sözü olub “əlavə” deməkdir. Klassik ədəbiyyatda gözəl üçün işlədilən “gül üzlü”, “qələm qaşlı”, “sərv boylu”, “ahu baxışlı” və s. kimi ifadələr epitetdir.

Məsələn:” Döyüşə aslan ürəkli oğullar gedir”.

Təyinedici xüsusiyyətinə görə epitetə bədii təyin də deyilir. Qara saçlı ifadəsində qara sözü epitet sayılmaz, çünki məcazi mənada işlənməmişdir. Burada həmin söz adi təyindir. Saçın qara olması təbii haldır. Amma qara bəxtim ifadəsində qara sözü epitetdir və obrazlılığın leksik səviyyədə göstəricisidir. Epitet birinci (asılı) tərəfi məcazlaşmış olan I növ təyini söz birləşməsidir.

Təşbeh. Bənzətmə deməkdir. Bir əşya və ya hadisənin daha qüvvətli əlamətə malik başqa əşya və ya hadisəyə bənzədilməsinə təşbeh və ya bənzətmə deyilir. Təşbehin bənzəyən, bəzədilən, bənzətmə qoşması, bənzətmə əlaməti kimi tərkib hissələri var.

“Əli şir kimi güclüdür”. Burada Əli – bənzəyən, şir – bənzədilən, kimi – qoşma, güclü isə bənzətmə əlamətidir. Klassik ədəbiyyatdan bir nümunə :” Ey yanağı lalə Kiki al gözəl! Siyah zülfün zanəxdana yaraşmır”. M.P.Vaqifin bu misralarında yanaq – bənzəyən, lalə – qoşma, al–isə bənzətmə əlamətidir. Təşbehin son iki tərkib hissəsinin iştirakı olmadan işlənməsi hallarına da rast gəlirik.

Məsələn : Aşiq Ələsgərin ” Almadı yanağın, büllur buxağın” misrasında yanaq almaya, buxaq büllura bənzədilmiş, lakin bənzətmə əlaməti (sifət)və qoşma işlədilməmişdir. Bu cür təşbehlərə mükəmməl təşbeh deyilir. (Misradakı təşbehlər tam şəkildə belə qavranılır: ya ağın alma Kiki qırmızı, buxağın büllur kimi ağdır.)

Metafora (istiarə, köçürmə, gizli bənzətmə). Köçürmə mənasını bildirir. Bir əşya və ya hadisənin əlamətinin başqa bir əşya və ya hadisə üzərinə köçürülməsinə deyilir. Metafora da təşbeh kimi bənzətmə, oxşatma əsasında yaranır. Lakin təşbehdən fərqli olaraq, bu bənzətmə “gizli” olur: Metaforada qarşılaşdırılan tərəflərdən biri iştirak etmir. Həmin tərəfin bir əlaməti o biri iştirak edən tərəfin üzərinə köçürülür. Məsələn: H.Cavidin “Yoxmudur səndə, gülüm heç insaf?” misrasında sevgili gülə bəzədilmiş, lakin onun adı çəkilməmişdir. Bu misranı “Ey gül kimi gözəl və ətirli sevgilim, səndə heç insaf yoxmudur?” şəklində təşbehə çevirmək mümkündür. Bədii dildə insana, canlıya aid əlamətin təbiət üzərinə köçürülməsi yolu ilə yaranan metaforalar daha çoxdur.

Metonomiya. Ad dəyişmə mənasını bildirir. Nəzərdə tutulan bir söz əvəzinə, onunla bağlı olan başqa sözün, anlayışın işlədilməsinə deyilir. Məsələn: “Sabiri əzbər bilir” ifadəsində “Sabiri” sözü şairin əsərləri mənasında işlənmişdir. “Təbriz bizi yaxşı qarşıladı”, “Sınıf sakitdir” cümlələri də metonomiyaya nümunə ola bilər.

Simvol. Rəmz, gizli işarə mənasını bildirir. Simvolda fikir müəyyən işarə ilə və üstüörtülü şəkildə ifadə olunur. Məsələn: klassik ədəbiyyatda tülkü hiyləgərliyin, qurd acgözlüyün, şir igidliyin simvoludur. Eləcə də müasir ədəbiyyatda göyərçin sülhün, əmin – amanlığın simvoludur. Bədii ədəbiyyatda qılınç mübarizə simvolu kimi verilir. Məcəzalar istər nəzmlə, istərsə də nəsrə yazılan bütün bədii əsərlərdə işlənir.

Sinekdoxa. Metanimiyanın bir növü də sinekdoxa. Sinekdoxada bir əlamət bütöv anlayışı, sözün bir hissəsini, tam əvəz edir.

Məsələn: Q.Zakir şeirlərinin birində Şuşa polis rəisini “yarımsaqqal” adlandırır. S.Rəhimovun “Saçlı”, “Qaloş” kimi obrazları sinekdoxa sayılır.

Metafora dilçilikdə geniş tədqiq edilmişdir. Bu sahədə tədqiqatlar antik dövrlərdən başlanmış və müasir dövrdə daha dərin öyrənilən problemlərdən biridir. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilçiliyində metaforaya dair bir sıra tədqiqatlar aparılıb.

İlkin mərhələdə metafora məcəzalar sistemində öyrənilmiş, metanomiya və metafora olaraq iki növdə fərqləndirilmişdir.

Sözün ümumi mənası “semantik variant” adlandırılır. Müxtəlif mənalar məhz bu ümumi mənə vasitəsilə bir-birinə bağlanır. Sözün ümumi mənası sözün nüvəsini təşkil edir.

Çoxmənalı sözlərin mənalarının bir qismi semantik assosiasiyalar (metafora, metonomiya, funksional köçürmə) əsasında meydana çıxmış olur. Bu halda «ümumi mənə» və ya əsas mənə ilə əlaqə qırılır. Məcəzi mənalar ümumi mənənin semantik variantları kimi çıxış edə bilmir. Burada əsas məsələ sözün mənası və onun forması arasındakı əlaqə, bir sözün mənəyə başqa sözlərlə bağlılığı, mənə və məfhum arasındakı münasibətidir. Dildə işlədilən sözlər həm həqiqi, həm də məcəzi mənada işləyə bilər. Bu iki mənə arasında müəyyən əlaqənin mövcudluğuna görə söz özünün həqiqi mənasında, əsasən, məcəzi mənada işlədilir, buradan da yeni mənə çalarları yarada bilər. Sözlərin məcəzi mənada işlədilməsinin bir şəkli də metaforadır (Mehdiyeva, 2022: 37).

Metafora insan tərəfindən yaradılır və bu zaman insanın şüurunda müxtəlif bilik sahələri arasındakı münasibət və əlaqələr qarşılaşdırılır, bir sferadan digərinə keçid yaradılır. Metafora modellərinin yaradılmasında iki qütbədən istifadə edilir. Bu qütblərdən birində duran semantik sahənin vahidi özünün ilkin, yəni metaforlaşmamış mənasında olur, digər qütbədə metaforlaşmış mənə sahəsini təşkil edir. Məkan metafora məsələsinə üç istiqamətdə yanaşmaq olar. Birinci istiqamət məkan mənası olmayan sözlərin məcəzəlaşaraq yer bildirməsi, ikinci istiqamət məkan ifadə edən vahidlərin metaforlaşması yolu ilə məkan metaforalarının yaranması, üçüncü istiqamət məkan bildirən leksemin, vahidin məcəzəlaşaraq əvvəlki məkan mənasını itirməsidir.

Bildiyimiz kimi, əksər insanlara görə metafora şair, yazıçı, başqa sözlə, yaradıcı insanlar üçün bir vasitədir. Çox az insan bizim metaforik ifadələrdən gündəlik nitqimizdə istifadə etdiyimizdən xəbərdardır. Bu, hər kəsin bu haqda nə düşündüyü fikrindən daha çox asılıdır. Corc Lakof və Mark Conson 1980-ci ildə yazdıqları məşhur “Metaphors we live by” (“Yaşadığımız metaforalar”) əsəri ilə metaforalara hər zaman hər yerdə işləyə bilməsini iddia edərək konseptual metafora nəzəriyyəsini ilk olaraq ortaya qoydular. Metaforaya koqnitiv yanaşmanı sərgiləyən həmin nəzəriyyəyə qədər metaforalara müxtəlif yanaşmalar olmuş, onlar haqqında xeyli yazılmış və ya deyilmiş fikirlər mövcud olmuşdur (Lakoff, Johnson, 1980).

Hər şeydən öncə, metaforalar haqqında bədii dilin ifadə vasitəsi olmaqla çoxlu təriflər vardır. Ən çox yayılan tərif belədir: metafora kimi, bənzər tipli müqayisə bildirən sözlərdən istifadə etmədən birbaşa müqayisə yolu ilə köçürmə deməkdir (Kovecses, 2010). Metafora haqqında ilk elmi fikir e.ə. IV əsrdə yaşamış qədim yunan filosofu və alimi Aristotelin “Poetika” əsərində qeyd olunmuşdur. Aristotel ilk dəfə olaraq metaforalara elmi şəkildə yanaşaraq onların ətraflı təsvirini vermişdir. O qeyd edirdi ki, metafora bir əşyaya başqa bir əşyanın malik olduğu adın verilməsindən ibarətdir ki, burada köçürmə ya cinsdən növlərə, yaxud növlərdən cinsə qədər, ya da ki növlərdən

növlərə qədər ola bilir, daha çox oxşarlıq zəminində qurulur (Kövecses, 2010). İngilis maarifçisi, ədəbi tənqidçisi İ.A.Riçardz daha da irəli getdi. O, dilə metaforalardan danışarkən bu gün də istifadə olunan bir terminologiya gətirdi. Onun fikrincə, metafora mövzu və vasitə adlanan iki termindən ibarətdir. İkincisi, məcazi mənada işlənən termindir və bu iki terminin təməl adlanan əlaqələri vardır.

Alman dilçisi H.Paul qeyd edir ki, metaforalar oxşarlıq və ya müqayisənin çox müxtəlif növlərinə əsaslanırlar, məsələn, forma oxşarlığına: head of a cabbage-kələmin başı, the teeth of a saw-mişarın dişi. Bu oxşarlıq funksiyaya əsaslanırlar. Köçürülmüş məna kontekstdən asanlıqla tanınır: the head of the school-məktəbin başçısı, the key to the mystery-sirrin açarı.

Oxşarlıq mövqe ilə də daşınıla bilər: foot of a page-səhifənin ayağı. Metaforik köçürmənin çoxsaylı halları zaman və məkan arasındakı oxşarlığa da əsaslanırlar: long distance-long speech-uzun məsafə-uzun çıxış, a short path-a short time-qısa cığır-qısa vaxt (Arnold, 1973: 131).

Dilçilikdə metaforaya həsr olunmuş tədqiqat işlərində C.Lakofun irəli sürdüyü koqnitivmetod geniş istifadə olunur. Bu metodda metaforanın yaranmasını ehtiva edən metaforlaşma və ya məcazlaşma koqnitiv mexanizm kimi götürülür və mexanizmdə iki bilik sisteminin qarşılıqlı təsiri əsasdır. Birinci struktur mənbədir, ikinci isə metaforlaşma məqsədini özündə birləşdirir.

Metaforlaşma prosesində yeni mənanın yaranması həmişə birbaşa inikasla getmir. Köçürmə dərhal baş vermir. Əşya,hadisə, predmetlər şüurda təsəvvür olunur,müqayisə və qiymətləndirmələr aparılır. Metaforanın əmələ gətirdiyi modellər mürəkkəb olduğuna görə, müqayisə vacib şərt kimi özünü göstərir.

«Linqvistikada metafora probleminə həm dərkətmədə ifadənin yeni mənasını yaradan proses, çox zaman üslubi vasitə və ya bədii üsul,bəzi hallarda adlandırma vasitəsi,az hallarda isə gerçəkliyin hisslərlə birbaşa ifadəsi mümkün olmayan sahələrinin əks etdirilməsi üçün dildə olan mənalardan koqnitiv manipulyasiyası ilə dünyanın dil mənzərəsini yaratmaq üsulu kimi baxılmışdır» (Teliya, 1988: 34).

Metafora kifayət qədər mürəkkəb və geniş yayılmış məcaz növüdür. Metaforik məna oxşarlığa görə adların köçürülməsi, digərinə aid edilməsi yolu ilə meydana çıxsada, onun formalaşdırılması fərdi bənzətmə, subyektiv köçürmələrlə də gedir. Bu baxımdan insan- zaman modeli əsasında qeydə alınan metaforaların fərdi növləri və ya fərdi üsluba xas olanları çoxdur (Aristotel, 1982: 25).

A.N.Kojun yazır: "Bədii mətnə sözün estetik rolu məcaz vasitələri ilə təzahür edir. Metaforikləşmə ünsiyyətin müxtəlif sahələrində mühüm rol oynayır. Həmçinin o, nitq predmetinə bədiiilik verərək, onun konkret, tipik əlamətlərinin ayrılmasına da kömək edir. Poetik nitqin strukturunda mövcud olan metaforikləşmə obrazın axtarışına, ekspressiv fonun gücləndirilməsinə, səciyyələndirilənlə predmetin məğzinə varmağa yönəldilir. Bu istiqamətdən yanaşma zamanı metaforanın bədii əsərin dilindəki vahidlərin təşkili ilə sıx bağlılığı üzə çıxır» (Kozhina, 1993: 27).

S.A.Çuqunova temporal metafora probleminə məkan və zamanın qarşılıqlı təsiri zəminində baxır. Dildəki temporallığı bir-biri ilə müqayisədə şərti olaraq üç yerə ayırmaq olar:

- 1) qrammatik zaman;
- 2) aspekt;
- 3) temporal hadisələrin bir-birinə və danışana nəzərən sıralanması (time sequencing).

The worst is behind us. Thursday is before Saturday.

Müəllifin fikrinə görə, zaman bir ölçüyə malik hərəkət edən mahiyyət kimi qavranılır. Onun istiqamətini ifadə etmək üçün simmetrik ox (right/left) əvəzinə, assimetrik horizontal və vertikal oxlardan (front/back - before/after; up/down) istifadə olunur (Chugunov, 2014: 116).

Dildə metaforanın nominativ-funksional tipləri mövcuddur. Bu tiplər predmetli \ predmetsiz, deskriptiv\qiymətləndirmə, neytrallıq\ekspressivlik, obrazlılıq\qeyri-obrazlılıq və s. qarşıdurmalarda üzə çıxır. Onların semantikasi bu yaruslar üzrə müəyyənləşdirilir. Metafora tiplərinin sərhədləri dəqiqləşdirilir. Həmin tiplər aşağıdakılardır: identik metaforalar, predikativ metaforalar, obraz-estetik metaforalar, qiymətləndirici-estetik metaforalar, emotiv metaforalar.

Metaforanın semantikasi abstrakt mənaya daha çox yaxınlaşır. Abstrakt mənalar insanın empirik sahədəki fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Bu bağlılıq müxtəlif tip metaforaların əmələ gəlməsini şərtləndirir:

Poetik və ya obraz-estetik metaforalarda psixoloji gərginlik hakimdir. Burada semantik sintez ikiye ayrılır. Həmin metaforalar qeyri-real həyatı təsvir edir. Obrazlı metaforalar üslubiyyət elmində nəzərdən keçirilir. Bunlar mətnə ekspressiv effekt yaradır. Obrazlı metaforalar bədii metaforalarla üzə çıxır.

Metaforikləşmə prosesində metaforik obrazlar yaranır. Bədii əsərdə metaforik obrazlar öz-özlüyündə çıxış etmir, onlar bədii obrazlarla sıx əlaqədə meydana gəlir. Əsər bədii obrazlar sistemində cəmləşir. Əsərin bədii sistemini orada yaradılan obrazlar və həmçinin bütövlükdə müəllif fikri ilə əsərin məzmunu qarşılıqlı münasibət təşkil edir. Obrazların arasındakı əlaqələr horizontal (xətti, sintaqmatik) və vertikal (iki tərəfi açıq, paradigmatik) ola bilər.

Metaforik sıra üzvlərinin arasındakı fərqlər aşağıdakı tip əlaqələrdə müşahidə oluna bilər:

- metaforizə olunan obrazların birliyi yox, oxşarlıq zamanı;
- metaforizə olunan predmeti bilavasitə təyin edən linqvistik vasitələrinin (sinonim, parafraz və s.) seçimi;
- metaforikləşən əşya ilə bilavasitə mənaca bağlı olmayan komponentlərin əvəz edilməsi;
- metaforikləşən obrazın digər metaforikləşən obrazlara daşınması.

Metaforaları anlamadan məlumatı verən və qəbul edən müxtəlif əqli proseslərdə eyni cür düşünə bilməz. Söz bir forma kimi istər-istəməz öz referentini ifadə edir, bu da metaforanın əsasını təşkil edir. Əslində bütün sözlər metafora əlamətinə malikdir.

Konseptual metafora qloballaşan dünyada bəşəri xüsusiyyət qazanır. Amma buna baxmayaraq, müxtəlif sistemli dillərdə onların təzahürü fərqlidir. Nəticədə konseptual metaforalar müəyyən mədəniyyətin, eləcə də sosial qrupların məhsuluna, onun ayrılmaz hissəsinə və beləliklə, onların dərk etmə vasitəsinə çevrilir.

Konseptual metafora müəyyən məqsədə çatmaq və onu həyata keçirmək üçün qarşılıqlı təsirdə olan tərəflər arasında əlaqələndirici amildir.

Arqotik metaforalar-metafora formalarından biri də arqotik metaforalardır. Arqo adı altında tədqiqatçılar sözyaradıcılığı sistemini, sözün törəmə sistemini, mətn və ifadə, qısa danışq, poetik incəsənət və s. kimi məsələləri nəzərdə tuturlar. Arqo yalnız linqvistik hadisə deyil, eyni zamanda sosial hadisədir, dil və mədəniyyət arasındakı əlaqədir. Arqo bağlı bir sistemdir. Arqo familiar nitqin forması kimi də çıxış edir. Arqo həmçinin ekspressiv və qənaət prinsipini həyata keçirən bir dil hadisəsi kimi də özünü göstərir. Metaforik və sinonimik keçidlər arqo leksikasında da baş verir. Arqolar dildə fonetik-morfoloji və semantik üsullarla formalaşır. Arqoların böyük ekspressiv potensialı mövcuddur. Arqotik metaforalar danışq nitqinin orijinal formalarıdır. Söz və ifadə yaradıcılığını obrazlı olaraq təşkil edir. Arqotik metaforalar eksentrik həyatı əks etdirir.

Dünyanın metaforik obrazlarını yaradır. Xeyli sayda arqotik metaforalar mənfi çarələrdə istifadə olunur.

Arqotik metaforalar ekspressiv leksikadır, gizli şəkildə sözlərin formalarını deformasiyaya uğradır. Arqotik metaforalara məna dəyişmələri, fikri tez başa düşmək kimi anlayışlar xasdır.

Metafora müxtəlif tip diskursların (poetik diskurs, elmi diskurs, siyasi diskurs və s.) təşkilində mühüm rola malikdir. Mənanın semantik cəhəti adlandırması ilə sıx bağlıdır. Semantik işarənin denotatla əlaqəsini, sözün əşyavi məzmununu əks etdirir. Məna dildə danışanların fəaliyyətinin məzmunu ilə əlaqələndirilməlidir. Müəyyən əşya və ya hadisəni adlandıranda məntiqi təfəkkür qanunlarına deyil, kompleks təfəkkür qanunlarına istinad olunur. Ona görə də assosiasiya, bənzərlik və yaxınlıq əsasında məna köçürmələri yaranır.

Metafora harada istifadə olunur, olunsun, o həmişə insan hərəkətini, fəaliyyətini, biliklərini, dilini başa düşməyi zənginləşdirir. Metaforanın hər yerdə işlənməsi onun müxtəlif diskurslara aidliyini təsdiq edən əsas amildir. Məhz bu cəhət metafora və metaforlaşmanın diskurs planında öyrənilməsinə aktuallaşdırır.

Nəticə

Metafor qüvvətli bədii təsvir vasitəsidir, geniş üslubi imkanlara malikdir. Əsas funksiyası obyektlər arasında oxşarlıq və əlaqə yaratmaqla hansısa yeni məvhumu formalaşdırmaqdır. Metaforlar birbaşa və ya dolaylı yolla real dünya ilə əlaqələndirilir. Metaforlar real proseslər və dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq yeni anlayışlar yaradır. Bu dəyişikliklər hərəkətlərimizi və cavablarımızı formalaşdıraraq qavrayışımızın əhatə dairəsinə təsir edə bilər.

Metafora insan tərəfindən yaradılır və bu zaman insanın şüurunda müxtəlif bilik sahələri arasındakı münasibət və əlaqələr qarşılaşdırılır, bir sferadan digərinə keçid yaradılır.

Metafora modellərinin yaradılmasında iki qütbədən istifadə olunur. Bu qütblərdən birində duran semantik sahənin vahidi özünün ilkin, yəni metaforlaşmış mənasında olur, digər qütbə metaforlaşmış məna sahəsini təşkil edir.

Məlumdur ki, insan fəaliyyətinin ən vacib elementlərindən, ən dəyərli məhsullarından biri nitqdır. Məhz nitq diskurs təhlili, konversiya (termin bəzən konversasion kimi də işlədilir) təhlili, nitqin daxilində inkişaf edən dialoq təhlili adlandırılan yeni elmi istiqamətlərin obyekti olmuşdur.

Müasir dövr dilçiliyində «diskurs» anlayışı geniş istifadə olunur. Bununla belə, diskurs anlayışının təyin edilməsi ilə bağlı elmi mübahisələr hələ də davam edir. Fransız dilindən alınma termin olan diskurs (discours - nitq) müxtəlif elm sahələrində işlənir. Bu termin mətn dilçiliyində də geniş istifadə olunur. Termin fərqli şəkildə izah olunur. Kommunikativ təsir nitq və yazı formasında olub verbal və qeyri-verbal tərkib elementlərini özündə birləşdirə bilər. Kommunikativ fəaliyyətin bitmiş və ya davam edən məhsulu olan diskurs həmin kommunikativ prosesin yazı və ya nitq formasında ifadəsinin nəticəsidir. Diskurs kommunikativ fəaliyyətin yazılı və ya şifahi formada olan verbal məhsuludur.

Metaforikləşmə - semantik motivləşmə yolu ilə metaforlaşma hadisəsinin tarixi qədim olub, bədii düşüncənin yarandığı dövrdən üzü bəri inkişaf etməkdədir. Məna keçidləri prosesi adətən «metaforikləşmə» yaxud «semantik motivləşmə» terminoloji vahidləri ilə adlandırılır. N.A.Kupina yazır ki, semantik motivləşmə - dörd mərhələli bir metaforikləşmə prosesidir. Bu mərhələnin sonu sözün motivləşməsi ilə başa çatır.

Məqsədindən və vəziyyətindən asılı olaraq gündəlik həyatımızda metaforlardan istifadə edilir. Metaforlar nitqimizin zənginləşməsində mühüm rola malikdirlər. Metaforlar həm təklikdə, həm də cümlə daxilində istifadə olunur.

Ədəbiyyat

1. Aristotel, S. (1982). 4-kh.t.T.IV. Moskva: Mysl, 554 s.
2. Nitsshef. (1990). Po tu storonu dobra i zla. Kniga 2. Sirin, 390 s.
3. Blek, M. (1990). Metafora. Teoriya metafory. Moskva Progress, 156 s.
4. Mehdiyeva, A. (2022). Metaforun tədqiqinin əsas istiqamətləri. Elmi xəbərlər. Humanitar elmlər seriyası, №1.
5. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By, The University of Chicago Press.
6. Kövecses, Z. (2010). Metaphor. Oxford University Press.
7. Arnold, I.V. (1973). Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka. Moskva.
8. Teliya, V.N. (1988). Metafora kak model' smysloproizvodstva i yeye ekspresivno-otsenochnaya funkchiya. Rol chelovecheskogo faktora v yazyke. Yazyk i kartina mira. M, Nauka.
9. Aristotel, S. (1982). 4-kh.t.T.IV. Moskva: Mysl, 554 s.
10. Kozhina, M.N. (1993). Stilistika russkogo yazyka. Tekst. M.N.Kozhina Prosveshcheniye.
11. Chugunov, A.A. (2014). Russkoyazychnyy i angloyazychnyy finansovyy diskurs: metafory kak sredstvo emotsional'nogo vozdeystviya na retsiyenta. Vestnik. Moskva, № 3.
12. Hoffman, R. (1980). Cognition and Figurative Language. London.